

مقاله پژوهشی: عوامل و ویژگی‌های نسل چهارم جنگ‌ها مؤثر بر صحنه جنگ آینده

[20.1001.1.20084897.1399.19.83.7.4](https://doi.org/10.1001.1.20084897.1399.19.83.7.4)

غلامعلی رشید^۱، احمدرضا پوردستان^۲ محسن رضائی^۳

پذیرش مقاله: ۹۹/۱۰/۱۶

دریافت مقاله: ۹۹/۰۹/۰۱

چکیده

جنگ‌های نسل چهارم باقابلیت بالای تحرک، تأثیر محوری، سرعت بالا توأم با غافلگیری هماهنگ با عملیات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی عمل می‌کند. جوامع هوشمند و تهدیدشونده بر اساس یک مبانی نظری دقیق دفاعی باید عوامل و ویژگی‌های این نوع جنگ‌ها را بشناسند تا بتوانند پاسخگو صحنه‌های متنوع جنگ‌های آینده باشند؛ بنابراین تعیین عوامل و ویژگی‌های نسل چهارم جنگ‌ها مؤثر بر صحنه جنگ آینده هدف این تحقیق انتخاب گردید که متناظر آن سؤال تحقیق طرح شد. روش تحقیق با رویکرد کیفی، توصیفی - تحلیلی از نوع تحقیق کاربردی می‌باشد. از هم‌پوشانی ادبیات و نظرات خبرگان با استفاده تکنیک دلفی (با جامعه آماری ۲۰ نفر) یافته‌ها تحقیق احصاء و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج تحقیق حاکی از آن است که مهم‌ترین عوامل اثرگذار نسل چهارم جنگ‌ها بر صحنه جنگ آینده عبارت شده از: محیط جنگ‌ها نسل چهارم، دکنترین حاکم بر نسل چهارم جنگ‌ها، عوامل فیزیکی و غیر فیزیکی توان رزم، روش جنگیدن در نسل چهارم جنگ‌ها (ترکیبی از متعارف و نامتعارف)، عوامل برون سازمان نظامی (محیط برون‌سازمانی به محیط ملی و فراملی تقسیم شد) و فناوری‌ها. متناسب با این عوامل، ویژگی‌ها هرکدام مشخص گردیده و در نشست‌های خبرگی مجموع عوامل و ویژگی‌های نسل چهارم جنگ‌ها مؤثر بر صحنه‌های جنگ آینده را قضیه نام‌گذاری شده است.

واژگان کلیدی: نسل چهارم جنگ‌ها، صحنه جنگ، قدرت نظامی و جنگ آینده

۱ - دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه عالی دفاع ملی

۲ - دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) defaeistrategic@sndu.ac.ir

۳ دکتری مدیریت راهبردی، عضو هیئت‌علمی و دانشیار دانشگاه جامع امام حسین(ع)

مقدمه

مقام معظم رهبری می‌فرماید: «جنگ‌های امروز دنیا در واقع «جنگ اراده‌ها» است و شما با ایستادگی و استحکام اراده‌ها و استفاده از ظرفیت‌های فراوان کشورتان خواهید توانست بر مشکلات پیروز شوید.» (حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، بیانات، ۱۳۹۴/۹/۲)

حضور بازیگران غیردولتی در صحنه‌های جنگ و حمایت و پشتیبانی بازیگران دولتی از آن‌ها، تلاش این بازیگران برای ایجاد هویت و همچنین تحولات فناوری، گسترده شدن تجهیزات مدرن و کنترل از راه دور و شکل‌گیری قدرت‌های هوشمند، گسترده شدن جنگ‌های نیابتی، سوق یافتن جنگ‌ها به درون شهرها و طولانی شدن جنگ، به‌ویژه شکل‌گیری گروه‌های افراطی در منطقه (عراق، سوریه یمن و ...) و حمایت دشمنان منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای از گروه‌های افراطی در کنار دشمنی برخی از همسایگان و همچنین تشکیل ائتلاف‌های آشکار و پنهان علیه جمهوری اسلامی ایران و منافع ملی کشور در سطح منطقه، حاکی از تغییر ماهیت جنگ‌ها و تنوع سناریوهای دشمن به نسل چهارم جنگ‌ها در مقابله با کشورهای هدف و از جمله کشورهای مستقل و عدالت‌خواه همچون جمهوری اسلامی ایران دارد.

در نسل چهارم جنگ‌ها تهدید، ادراک و شناخت توأمان خواهد بود که بر صحنه‌های جنگ آینده تأثیرگذار است: این نسل از جنگ‌ها ابعاد مختلفی از جنگ‌های قبلی را به همراه خود خواهد آورد. در نسل چهارم جنگ‌ها انسان با زمینه فضا روبه‌رو شد که این قضیه در نسل چهارم نیز دیده می‌شود. براین اساس نسل چهارم از جنگ با ترکیبی از نسل‌های مختلف جنگ‌ها قبلی مواجه است. در صحنه جنگ نسل چهارم بعد گستره جغرافیایی، عمق و طول حائز اهمیت است، در گستره جغرافیایی، یگان‌ها و نیروهای نظامی باید در خارج از مرزهای جغرافیایی پاسخ‌گوی یک صحنه نبرد باشند، بنابراین صحنه جنگ نسل چهارم، صحنه‌ای نیست که در مرزهای جغرافیایی محدود بماند لذا فراتر از مرزها تعریف می‌شود و این بدان معنی است که پایه‌های قدرت در نسل چهارم جنگ‌ها دیگر با قدرت فیزیکی تعریف نمی‌شوند؛ بنابراین برای پیروزی در این نوع جنگ‌ها باید قدرت مقابله در فرامرزها شکل گیرد. (وحیدی، ۱۳۹۱)^۱

۱ - سخنرانی احمد وحیدی وزیر اسبق دفاع ج.ا.ایران و رئیس کنونی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی در همایش دفاع همه‌جانبه، سایت خبرگزاری تسنیم ۱۷ اسفندماه ۱۳۹۱

بعد دوم نسل چهارم جنگ‌ها "عمق" است که در سه لایه انگاره و نمادها، نهادها و ساختارها تقسیم می‌شود. ساختارهای جنگی در نسل چهارم همگام با فناوری‌ها و دستاوردهای جدید بشری سازماندهی می‌شوند و به صورت منعطف توسعه می‌یابند.

در نسل چهارم جنگ‌ها، حوزه نظامی موارد مختلفی را به سایر حوزه‌ها من جمله حوزه علوم انسانی تزریق می‌کند لذا نهادهای شبه نظامی جایگاه ویژه‌ای در این نوع جنگ‌ها دارند. به نظر می‌رسد طول و قالب صحنه جنگ‌ها در نسل چهارم به علت هیبریدی بودن خیلی متفاوت- تر با صحنه جنگ‌های کلاسیک باشد چون که خط حد و منطقه عمل واحدهای نظامی به راحتی قابل تشخیص نخواهند بود.

با توجه به موارد اشاره شده، جوامع هوشمند و تهدیدشونده باید بر اساس یک مبانی نظری دقیق دفاعی - نظامی بتوانند پاسخگو به این گونه صحنه‌های متنوع جنگ باشند. لذا دغدغه محققین عوامل و ویژگی‌های تأثیرگذار نسل چهارم جنگ‌ها بر صحنه‌های جنگ آینده می‌باشد؛ بنابراین مسئله اصلی عبارت است از چیستی عوامل و ویژگی‌های نسل چهارم جنگ‌ها مؤثر بر صحنه جنگ آینده. هدف تحقیق تعیین عوامل و ویژگی‌های نسل چهارم جنگ‌ها مؤثر بر صحنه جنگ آینده مطرح گردید و متناظر هدف سؤال تحقیق طرح گردید.

این تحقیق فاقد متغیر مستقل و وابسته بوده و به جهت کشف عوامل و ویژگی‌های نسل چهارم جنگ‌های آینده، از تدوین حدس و گمان خودداری و لذا این پژوهش فاقد فرضیه می‌باشد. در اهمیت این تحقیق باید گفت: با شناسایی عوامل تأثیرگذار بر تغییرات گسترده نسل چهارم جنگ‌ها و صحنه‌های آن؛ نحوه بسیج منابع و امکانات برای این نوع جنگ‌ها، سازماندهی، پاسخگویی به تهدیدات، اصول دکترینی و شیوه‌های جنگیدن، متناسب با عوامل ذکر شده بازنگری و تجدیدنظر شوند. همچنین از ضرورت این تحقیق این است که فقدان آشنایی با ماهیت و کیفیت عوامل اثرگذار نسل چهارم جنگ‌ها بر صحنه‌های جنگ آینده، مانع جدی در طراحی عملیات در صحنه جنگ شده و می‌تواند موجبات غافلگیری و شکست راهبردی را فراهم نماید.

مبانی نظری

- پیشینه تحقیق:

تیموتی، جی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای، بانام نظریه جنگ نسل چهارم یا به عبارتی؛ نظریه چگونگی تکوین جنگ، با ترجمه علمایی از منظر تاریخ نظامی به این نسل از جنگ‌ها می‌پردازد. به زعم نویسنده، دخیل

کردن تاریخ در نسل‌های مختلف جنگ توسط طرفداران جنگ نسل چهارم، ناهماهنگ و با تناقض همراه است. نویسنده معتقد است طرفداران جنگ نسل چهارم با گزینش مثال‌های خاص و به‌کارگیری آن‌ها در خارج از شرایط واقعی، از تاریخ سوءاستفاده کرده‌اند و مباحث طرح‌شده پیرامون ماهیت فعلی و آتی جنگ، متقاعدکننده نیست. وی با تأکید بر جنگ متعارف به‌عنوان اصلی‌ترین شکل جنگ در آینده، چنین نتیجه می‌گیرد که تغییر مسیر ارتش آمریکا از جنگ متعارف به سمت جنگ ضد شورش، منجر به آسیب‌پذیری و عدم آمادگی این کشور برای جنگ در اصلی‌ترین شکل آن؛ یعنی جنگ متعارف می‌شود. نویسنده سرانجام پیشنهاد می‌کند که ارتش‌ها باید با اتخاذ یک موضع بینابینی، توانایی خود را برای انجام جنگ کم‌شدت افزایش دهند و درعین حال، برتری موجود متعارف خود را حفظ کنند.

ثابتی در مقاله‌ای (۱۳۹۳) با عنوان تأثیر محوری در نسل بعدی جنگ‌ها، به این نتیجه رسیده است که هدف اصلی از این نوع جنگ‌ها از بین بردن توان نظامی یا قدرت ملی طرف مقابل نیست. او معتقد است هدف اصلی این چنین جنگ‌ها، فرسایش تدریجی دشمن در تمام مؤلفه‌های قدرت قبل از وقوع جنگ می‌باشد و این روند به‌صورت مستمر تا آغاز جنگ ادامه می‌یابد. او می‌گوید جنگ زمانی شروع می‌شود که بر اراده دشمن تفوق صورت گیرد، در این هنگام جنگ با شدت بالایی صورت گرفته که هدف آن فقط نابودی زیرساخت‌ها و فلج کردن مخاطب است تا حریف به اراده او تن دهد. او تأکید می‌کند که اگر کشوری بتواند این اقدام را به‌خوبی و برای مدت‌زمان مناسب با برنامه‌ریزی دقیق انجام دهد، بر دشمن چیره شده و او را از پای درخواهد آورد.

— مفهوم شناسی:

جنگ آینده: جنگی شناخت‌محور و فن‌آور پایه است که از طریق هم‌افزایی قابلیت‌های دفاعی-امنیتی و اشراف اطلاعاتی در صحنه‌های سیال جغرافیایی و شبکه‌ای به‌صورت مستقیم، نیابتی، ائتلافی و یا یک‌بازیگر انجام می‌شود. این جنگ، نوعی عملیات غافلگیرکننده است که با مداخله مستقیم و غیرمستقیم قدرت‌های بزرگ و استفاده حداکثری از گروه‌های فراملی و فرو ملی به‌منظور شکست راهبردی دشمن و نابودی زیرساخت‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، نظامی و زیست‌محیطی اجرا می‌شود. (سلامی و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۵)

صحنه جنگ: قسمتی از خشکی، دریا و هوا که به‌طور مستقیم عملیات جنگی در آن انجام شده یا ممکن است انجام گیرد یا سرزمین وسیعی متشکل از یک حدود جغرافیایی معین که در آن محدوده جنگ جریان دارد. (فرهادیان و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۵۹)

قدرت نظامی: قدرت تمام نیروهای مسلح یک کشور همراه با عوامل دیگر قدرت ملی مانند قدرت‌های سیاسی، اقتصادی و روانی را گویند. قدرت نظامی تا حدود زیادی متکی بر منابع طبیعی، مقدرات صنعتی و جمعیت کشور می‌باشد. (رستمی، ۱۳۷۸: ۶۲۸)

نسل چهارم جنگ‌ها: نسل چهارم جنگ یک مرحله دیگری از جنگ‌ها را با رویکرد غیرمتمرکز و گریز از مرکز توضیح می‌دهد که بر اساس آن دیگر هیچ جبهه قابل تعریفی وجود ندارد. در این نسل از جنگ‌ها تسلط بر روی اراده جامعه هدف مدنظر است و تهاجم به عمق خاک حریف، صرفاً برای نابودی اراده سیاسی است. (قابل دسترسی در سایت: <https://www.tabnak.ir>)

نسل چهارم جنگ‌ها (ایده محور)

فناوری پیشران اصلی نسل دوم جنگ بود، ایده‌های تاکتیکی عامل بنیادین ظهور نسل سوم و چهارم محسوب گردید و نسل چهارم نیز با محوریت فناوری به منصفی ظهور رسید. به جاست نسل چهارم را از منظری متفاوت، یعنی با محوریت ایده و تدابیر تاکتیکی تشریح کنیم. حدوداً از پانصد سال گذشته تاکنون، غرب پارادایم‌های حاکم بر جنگ را تعریف کرده است، به طوری که گاه حتی ارتش‌های کشورهای غیر غربی نیز تأثیر و کارایی اقدامات خود را در تبعیت از این پارادایم می‌دیده‌اند. در واقع چون نقطه قوت غرب در فناوری خلاصه می‌شود، غربی‌ها مایل‌اند نسل چهارم جنگ را فناوری محور تعریف کنند. (همان: ۲۱۱)

اما امروزه صرفاً پارادایم غرب بر فضای جنگ آینده حاکم نیست. نسل چهارم جنگ می‌تواند از سنت‌های فرهنگی غیر غربی متولد شود؛ شاید به این سبب که کشورهای غیر غربی که غالباً توان رقابت با فناوری نظامی غرب را ندارند، در تلاش‌اند تا جنگ آینده را به سمت ایده محوری هدایت کنند. (همان: ۲۱۲)

از این منظر می‌توان نسل چهارم ایده محور را جنگی نامتقارن به حساب آورد. جنگجویان نامتقارن علاوه بر برخی ویژگی‌های منتقل شده از نسل سوم و چهارم به نسل چهارم، دارای ویژگی‌های منحصر به فردی نیز هستند. برای مثال، بدون وجود یک سازمان رزم مشخص به صورت پراکنده در فضای نبرد، عملیات می‌کنند، غالباً از نظر لجستیکی خوداتکا و غیرمتمرکز هستند و با بر هم زدن مرزبندی سنتی منطقه‌ای مقدم عقبه، در پی فروپاشی روانی دشمن می‌باشند. به علاوه، آن‌ها از قابلیت مانور بالا برخوردار بوده و آتش محدود خود را در زمان و مکان مناسب علیه مراکز ثقل اصلی در عمق سرزمین دشمن به کار می‌گیرند. نسل یکم جنگ از هر دو جنبه‌ی عملیاتی و تاکتیکی بر منطقه‌ای مقدم و نیروهای رزمی دشمن متمرکز بود. نسل دوم جنگ تمرکز تاکتیکی خود را بر خط مقدم حفظ کرد، اما به تدریج از زمان جنگ‌های پروس تمرکز عملیاتی خود را از طریق مانورهای احاطه‌ای بر عقبه‌ی دشمن قرار داد (محمدمی - نجم، ۱۳۸۷: ۳۴) نسل سوم و چهارم از نظر عملیاتی و تاکتیکی معطوف به عقبه‌ی دشمن گردید.

جنگجویان نامتقارن نسل چهارم در یک گام به جلوتر، از مواجهه با توان نظامی حریف احتراز کرده و به منظور فروپاشی روانی دشمن، در پی ضربه زدن به مراکز ثقل وی هستند. این مراکز ثقل ممکن است نقاط قوت دشمن (مثلاً در مورد غرب، مظاهر فناوری) باشند، در واقع باید گفت جنگجویان نامتقارن نسل چهارم تلاش می‌کنند برای مشکلی که در پی نسل‌های گذشته مطرح گردیده، اما به آن پاسخی داده نشده، راه‌حلی بیابند. این مشکل عبارت است از تضاد میان ماهیت میدان نبرد مدرن و فرهنگ نظامی سنتی. این فرهنگ نظامی شامل درجه، احترام، یونیفرم و رژه نظامی عمدتاً محصول نسل یکم جنگ محسوب شده و مبتنی بر نظم و انضباط صرف است. این فرهنگ متناسب با فضای نبرد زمان خودش (قرن هفدهم تا نوزدهم) تکوین یافت. در آن زمان یک ارتش ایده‌آل همانند یک ماشین روغن‌کاری شده تصور می‌گردید و از فرهنگ نظامی تولید چنین ماشینی انتظار می‌رفت. (محمدی نجم، ۱۳۸۷: ۳۳)

به‌هرحال، با پدیدار شدن هر نسل جدید از جنگ، فضای رزم به سمت بی‌نظمی بیشتر پیش رفته و بدین ترتیب فرهنگ نظامی که مبتنی بر انضباط شدید تعریف می‌شود، روزه‌روز با ماهیت جنگ مدرن ناسازگارتر می‌شود؛ تا جایی که تضاد و ناسازگاری به معضلی مهم برای بسیاری از ارتش‌های جهان تبدیل شده است.

جنگجویان نامتقارن نسل چهارم جنگ با انکار ماهوی فرهنگی نظامی مورد بحث، توانسته‌اند این مشکل را حل کنند. اکنون این امکان برای آن‌ها وجود دارد که فرهنگی متناسب با ماهیت بی‌نظم جنگ مدرن تدوین کنند. این فرهنگ نظامی جدید که ابعاد وسیع‌تری دارد بی‌تردید فرهنگی غیر غربی خواهد بود. امروزه ظهور حداقلی نسل چهارم جنگ را در عراق و افغانستان شاهد هستیم. در واقع کسانی مانند توماس هامس^۱ معتقدند شکل مدرن شورش در عراق و افغانستان همان نسل چهارم ایده محور است که در ادبیات نظامی روزگار حاضر فراوان مورد اشاره قرار می‌گیرد. بر این اساس، جنگجویان ایده محور نسل چهارم، می‌کوشند به رهبران سیاسی دشمن ثابت کنند که یا اهداف راهبردی ایشان دست‌نیافتنی است و یا هزینه‌های آن اهداف بیش از منافعی است.

در این دیدگاه فرض اصلی این است که اراده برتر سیاسی اگر خوب به کار گرفته شود می‌تواند قدرت‌های سیاسی و اقتصادی قوی‌تر را شکست دهد، چراکه در نهایت هدف پیروزی سیاسی است تا موفقیت نظامی. از منظر غرب، پیروزی در این جنگ بسیار دشوار است.^۲ (حاتمی، ۱۳۹۹: ۱۰۹) زیرا غرب خود را در سطح فناوری بسیار تقویت کرده اما در درک نقش انسان یا به عبارت روشن‌تر، رجعت

1- Thomas X. Hammes

2- Strategic Forum, No. 214, January 2005, <http://www.ndu.edu/inss>.

انسان به صحنه جنگ تا حد زیادی ناتوان بوده است. نمونه‌هایی تاریخی متنوعی مانند شکست آمریکا در ویتنام، لبنان، سومالی، افغانستان و عراق گواهی بر این ادعا به حساب می‌آیند. برای شناخت بهتر نسل چهارم جنگ، به جاست آن را از ابعاد گوناگون مورد بررسی قرار دهیم.

بعد راهبردی نسل چهارم جنگ‌ها

نسل چهارم ایده محور به دنبال تغییر ذهن سیاست‌گذاران دشمن است؛ اما این تغییر با استفاده از شیوه سنتی نسل‌های یکم تا سوم جنگ، یعنی انهدام نیروهای مسلح دشمن، انجام نمی‌گیرد. با اندک تأملی درمی‌یابیم که جنگ‌های غرب، از دوره ناپلئون تا به امروز با این مفهوم، یعنی تغییر ذهن دشمن بدون مواجهه مستقیم یا نیروهای رزمی وی، اساساً بیگانه‌اند. در عوض، آنچه در این شکل از جنگ اهمیت دارد شیوه‌ای است که برای رساندن پیام‌های مشخص به سیاست‌مداران و به‌طور کلی افراد مؤثر در جامعه‌ی حریف مورد استفاده قرار می‌گیرد. هرچند این پیام‌ها برای مخاطبانی مشخص و متفاوت طراحی می‌شوند، اما به‌طور کلی معطوف به هدف اصلی این نوع از جنگ هستند که عبارت است از: تغییر موضع سیاسی دشمن بر اساس منافع ملی وی (Jonathan, 2015: 953- 957)

درگیری‌های امروز عراق و افغانستان بیانگر همین معناست. شورشیان هر دو کشور در حال ارسال پیام به سه گروه از مخاطبان هستند: گروه اول حامیان خود، گروه دوم مخاطبان بی‌طرف داخلی و خارجی، گروه سوم آمریکا و کشورهای ائتلاف. آن‌ها به حامیان خود می‌گویند در حال دفاع از اعتقاداتشان در مقابل متجاوزان بیگانه هستند؛ به بازیگران بی‌طرف هشدار می‌دهند که خود را از معرکه دور نگه‌دارند؛ و به آمریکا و کشورهای ائتلاف اخطار می‌کنند که در صورت عدم عقب‌نشینی، مجبور به جنگی بی‌پایان و پر تلفات خواهند شد. (محمدی نجم، ۱۳۸۷: ۳۴)

بر اساس حوادثی مانند یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱ و نیز انفجارهای متعدد خودروهای بمب‌گذاری شده در عراق می‌توان گفت که جنگجویان نسل چهارم غالباً برای حمله از مواد و ابزارهایی استفاده می‌کنند که در جامعه موجود است. این امر به آن‌ها امکان می‌دهد که به‌جای پدافند از امکانات و مراکز حیاتی خود به آفند بپردازند و این یعنی یک رویکرد راهبردی متفاوت. به بیان ساده‌تر، آن‌ها دیگر مجبور نیستند تجهیزات و آماد مورد نیاز خود را در مسافت‌های طولانی حمل کنند، بلکه تنها باید پول و فکر را جابه‌جا می‌کنند که به لطف فناوری‌های عصر اطلاعات این دو از طریق دیجیتال قابل جابه‌جایی هستند. (فهیمی خامنه، ۱۳۹۴: ۱۵۳)

بعد سیاسی نسل چهارم جنگ‌ها

جنگجویان نسل چهارم از شبکه‌های بین‌المللی، فراملی، ملی و فرو ملی بهره‌برداری سیاسی می‌کنند. هر یک از این سازمان‌ها مانند سازمان ملل متحد، بانک جهانی، سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) و ...

دارای مأموریت‌ها و نیز آسیب‌پذیری‌های متفاوتی در عرصه‌ی بین‌الملل هستند. این آسیب‌پذیری‌ها ممکن است برای ارائه‌ی پیام‌های سیاسی به بازیگران اصلی جهان مورداستفاده قرار گیرند. هرچند به نظر می‌رسد سازمان‌های بین‌المللی نمی‌توانند به‌صورت مستقیم باعث تغییر عقیده‌ی رهبران کشورها شوند، اما احتمالاً می‌توانند باعث انفعال یا تعدیل واکنش‌های آنان شوند. (Jonathan, 2015: 955)

برای مثال، نسل چهارمی‌ها می‌دانند که وضعیت امنیتی یک کشور، تأثیر مستقیمی بر امکان پرداخت وام‌های بین‌المللی به آن کشور دارد. دانستن این نکته خود راهی است برای تهدید موقعیت یک کشور، چراکه گاه تنها تهدید به اقدامات ناامن‌کننده برای متزلزل کردن شرایط مالی و سرمایه‌گذاری آن کشور کافی بوده و رهبرانش را وادار به مذاکره می‌کند. در مثالی دیگر، می‌توان کنگره‌ی آمریکا را به‌عنوان یک‌نهاد مهم سیاسی نام برد که به‌راحتی می‌تواند مورد بهره‌برداری سیاسی نسل چهارمی‌ها قرار گیرد؛ بدین توضیح که اگر شورشیان عراقی بتوانند این پیام را به اعضای کنگره منتقل کنند که جنگ طولانی‌تر و پرهزینه‌تر از آستانه‌ی تحمل مردم آمریکا خواهد بود، آن‌ها حمایت‌های مالی و معنوی خود را از سیاست جنگی بوش کاهش می‌دهند و در نتیجه نیروهای ائتلاف در عراق به‌شدت تحت فشار قرار می‌گیرند. بنابراین اگر فرض کنیم که منظور اصلی جنگجویان نسل چهارم تحمیل انفعال سیاسی بر سازمان‌ها و کشورهای هدف می‌باشد، بی‌تردید شیوه‌های متعددی برای تحقق این امر وجود دارد. (فهیمی خامنه، ۱۳۹۴: ۶۱)

بعد عملیاتی نسل چهارم جنگ‌ها

جنگجویان نسل چهارم به‌منظور تحت تأثیر قرار دادن شبکه متنوع موردبحث باید شیوه‌های مختلفی را برای ارسال پیام‌های مختلف به کاربندند. کانال‌های سنتی دیپلماتیک چه رسمی یا غیررسمی همچنان مهم‌اند، اما دیگر مانند گذشته به‌عنوان تنها راه ارتباط و ارسال پیام مطرح نیستند. در حال حاضر، شبکه‌های جهانی مانند رسانه‌ها و اینترنت ابزار بسیار مؤثری برای این منظور به شمار می‌روند. چنانچه شاهد هستیم شورشیان در عراق و افغانستان شبکه‌های ارتباطات جهانی را برای تحت تأثیر قرار دادن سازمان‌های ملی و بین‌المللی به نحوی ماهرانه مورداستفاده قرار می‌دهند و تقریباً هرروز اقدامات محدود نظامی آن‌ها در گزارش‌های خبری سراسر جهان منعکس می‌شود.

اما به نظر می‌رسد غرب که با اندیشه‌ی نظامی نسل چهارم بیگانه است، هنوز نتوانسته اهمیت این موضوع را به‌خوبی درک کند. برای نمونه، اخیراً سخنگوی نظامی آمریکا در عراق اعلام کرد حملات شورشیان علیه نیروهای آمریکایی در عراق فاقد اهمیت نظامی است. این درست زمانی است که یک‌یک این عملیات به همراه آمار تلفات هرچند اندک نیروهای آمریکایی تیر اول اکثر شبکه‌های جهانی خبری را به خود اختصاص می‌دهند و تاکنون در تغییر ذهن افکار عمومی و کنگره‌ی آمریکا بسیار موفق بوده‌اند.

فلسطینی‌ها نیز در انتفاضه‌ی یکم شبیه به این تاکتیک را مورد بهره‌برداری قرار دادند. آن‌ها تصمیم گرفتند در مواجهه با صهیونیست‌ها، به‌جای چریک‌های مسلح به سلاح‌های سنگین از نوجوانانی استفاده کنند که تنها قادر به پرتاب سنگ به خودروهای نظامی اسرائیل بودند. رسانه‌ها نیز مداوم این صحنه‌ها را به نمایش گذاشتند. نتیجه‌ی به‌کارگیری این تدبیر این شد که حمایت آمریکا از رژیم صهیونیستی در حالت انفعال قرار گرفت، عملیات گسترده‌ی نیروهای نظامی اسرائیل متوقف گردید، انتخابات ملی اسرائیل به‌شدت تحت تأثیر قرار گرفت و سرانجام توافق اسلو صورت پذیرفت (فهیمی خامنه، ۱۳۹۴: ۱۵۷)

نکته‌ی جالب‌توجه درباره‌ی نسل چهارم جنگ در عراق این است که نیروهای آمریکایی هیچ شواهدی مبنی بر وجود هدایت مرکزی و هماهنگی کلی میان همه‌ی گروه‌های شورشی عراق نیافته‌اند، اما به نظر می‌رسد که همه‌ی حملات تحت تأثیر یک الگوی مشترک و باهدف بیرون راندن نیروهای آمریکایی از عراق صورت می‌گیرد. درواقع این پرسش مطرح است که بدون وجود هماهنگی، گروه‌های مختلف شورشی چگونه اقداماتشان را در تکمیل یکدیگر انجام می‌دهند؟

این پرسش از آن‌جهت حائز اهمیت است که هماهنگی اقدامات بازیگران در صحنه‌ی جنگ متقارن و کلاسیک مستلزم وجود یک سیستم فرماندهی و کنترل متمرکز و مجزاست، به‌ویژه این‌که جغرافیای نسل چهارم جنگ به‌مراتب گسترده‌تر از نبردهای کلاسیک بوده و گاه بخش قابل‌توجهی از مناطق جهان را در برمی‌گیرد. در پاسخ باید گفت شورشیان عراقی یکایک اقدامات را به‌دقت مشاهده می‌کنند و تأثیر آن‌ها را بر اساس بازخوردشان نسبت به عراق، آمریکا و رسانه‌های بین‌المللی موردسنجش قرار می‌دهند. در این سنجش، اقداماتی که نمره خوب می‌گیرند ادامه می‌یابند و آن‌هایی که ضعیف ارزیابی می‌شوند، متوقف می‌گردند. شورشیان با این کار، بسیاری از ویژگی‌های یک شبکه‌ی خودسازمانده را به نمایش می‌گذارند. بدین ترتیب ضرورت وجود یک سیستم منسجم و متمرکز فرماندهی و کنترل در نسل چهارم جنگ با تردید جدی مواجه می‌شود، این در حالی است که کشورهایمانند آمریکا سرمایه‌های مالی و انسانی هنگفتی را برای حفظ و توسعه‌ی این سیستم هزینه می‌کنند. جنگجویان نسل چهارم در صورت نیاز به فرماندهی و کنترل می‌توانند آن را به‌صورت غیرمتمرکز و با استفاده از امکانات غیرنظامی موجود در جامعه تأمین کنند (پست الکترونیک، پیام‌های کوتاه تلفن همراه GPS های تجاری، عکس‌های ماهواره‌ای با دقت یک متر و غیره نمونه‌هایی از امکانات غیرنظامی موجود در جامعه محسوب می‌شوند). (محمدی نجم، ۱۳۸۷: ۳۸)

بعد اجرایی نسل چهارم جنگ‌ها

نسل چهارم جنگ غالباً در محیط پیچیده (مانند شهرها) و به‌صورت درگیری کم شدت جریان دارد. بی‌تردید دشمنان غرب در جنگ‌های افغانستان و عراق به این نتیجه رسیده‌اند که هرگاه نیروهای آمریکا

اهداف مشخصی را بیابند، توان منهدم کردن آن‌ها را دارند، صرف‌نظر از این‌که آن اهداف تا چه حد محافظت‌شده باشند. بنابراین، نسل چهارمی‌ها آموخته‌اند که به‌صورت غیرمستقیم و غیر کلاسیک با نیروهای آمریکایی مواجه شوند. جنگجویان نسل چهارم برای تغییر ذهن تصمیم‌سازان جامعه‌ی دشمن مانند رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر، اعضای کابینه، نمایندگان مجلس و حتی رأی‌دهندگان از تاکتیک‌های مختلفی برای ارسال پیام‌هایشان استفاده می‌کنند. به‌طور کلی، پیام‌های فوری و تأثیرگذار به‌راحتی با استفاده از رسانه‌های تصویری قابل‌انتقال هستند و هر چه تصاویر تکان‌دهنده‌تر باشند، انتقال پیام بهتر صورت می‌گیرد؛ اما اگر قرار باشد تأثیر پیام‌ها عمیق و طولانی‌مدت باشد، بهتر است آن‌ها را از طریق شبکه‌های دانشگاهی، مذهبی، هنری، اقتصادی و اجتماعی به گوش مخاطبان رسانند. نکته مهم این است چه‌بسا اقدامات نظامی نسل چهارمی‌ها در سطح محدود و تاکتیکی انجام پذیرد، اما پیامی که از آن‌ها صادر می‌شود تأثیری راهبردی بر مخاطبان موردنظر داشته باشد. بازداشت اخیر دریانوردان انگلیسی در آب‌های کشورمان اقدامی تاکتیکی و حاوی پیامی مشخص در پاسخ به تهدیدات غرب بود که البته تأثیرات آن را باید در سطح راهبردی سراغ گرفت. این امر، یعنی اقدام تاکتیکی و تأثیر راهبردی، از مصادیق بارز عدم تقارن است که به بهترین شکل در فضای ذهنی نسل چهارم جنگ به منتهی ظهور می‌رسد. (گروه مطالعاتی ۶ سیاست دفاعی، ۱۳۹۴: ۸۳) علاوه بر موارد بالا، نگاه نسل چهارم به مقوله‌هایی مانند مدت‌زمان جنگ، سازمان و اهداف بسیار متفاوت از جنگ متعارف است. به‌ویژه مدت‌زمان جنگ در نسل چهارم بسیار طولانی از نسل‌های گذشته است و عدم درک این موضوع مهم از سوی غرب توجیه مناسبی برای عدم درک آن‌ها از ابعاد گسترده‌ی این نوع جنگ است، زیرا همان‌طور که قبلاً بیان شد، جنگ باید سریع و با پیروزی قاطع غرب خاتمه یابد، درحالی‌که نسل چهارمی‌ها جنگ را نه صرفاً درگیری پر شدت نظامی، بلکه مبارزه‌ی طولانی می‌بینند که چه‌بسا چندین دهه ادامه یابد. از این منظر، سازمان نیز معنی دیگری می‌یابد، با این توضیح که نسل چهارمی‌ها خود را صرفاً سازمان‌های نظامی نمی‌دانند، بلکه شبکه‌هایی هستند برای تولید قدرت سیاسی که درون‌مایه‌ی اصلی این نوع جنگ محسوب می‌شود. بنابراین آنچه باعث انسجام این شبکه‌ها می‌شود از جنس تفکر و ایدئولوژی است و اولویت اصلی آن‌ها، صرف موفقیت در میدان نبرد نیست، بلکه پیروزی عبارت است از بقا و حفظ انسجام شبکه در مقابل حملات خارجی تا زمانی که مقاومت آن‌ها باعث انصراف دشمن از ادامه‌ی مبارزه شود. هری سامرز^۱ راهبردهای نظامی آمریکایی در خاطرات خود از جنگ ویتنام خطاب به یکی از فرماندهان ویتنام شمالی

می‌گوید، نیروهای آمریکایی هرگز در هیچ‌یک از نبردها شکست نخوردند. فرماندهی ویتنامی در جواب می‌گوید، شاید این‌طور باشد، اما این پیروزی هرگز به درد شمار نخورد (شمیلیه، ۱۳۸۲: ۳۲). در واقع طول مدت و ماهیت سیاسی نسل چهارم، اهداف جنگ را به‌گونه‌ای دیگر تعریف می‌کند. جنگجویان نسل چهارم به دنبال شکست نیروهای نظامی دشمن نیستند. آن‌ها در پی فرسایش اراده‌ی سیاسی دشمن و در نتیجه تغییر رفتار وی هستند. آن‌ها می‌توانند پیروزی شوند حتی اگر نیروهای نظامی دشمن سالم و دست‌نخورده باقی‌مانده باشند. آن‌ها می‌کوشند در جنگ‌ها پیروزی شوند و نه در نبردها.

بعد فناوری نسل چهارم جنگ‌ها

اگر ویژگی‌های کلی بالا را در کنار فناوری‌های نوین نظامی قرار دهیم، با شکل جدیدی از جنگ مواجه می‌شویم. برای نمونه، مهمات هدایت‌شونده‌ی دقیق با حجم محدود، قابلیت حمله به اهدافی را فراهم می‌کنند که با مهمات متعارف با حجم انبوه قابل‌انهدام نیستند. به‌علاوه، رشد فناوری روباتیک و هوش مصنوعی، خودروهای بدون سرنشین و ارتقای آگاهی وضعیتی و مشاهده‌ی عمیق‌تر فضای نبرد از طریق سکوها‌ی فضاپایه با سطوح ارتفاع متفاوت سبب بروز تغییرات ژرفی در فضای رزم شده است. همچنین، واحدهای نظامی کوچک و متحرک، متشکل از سربازان آموزش‌دیده و مسلح به سلاح‌های با فناوری پیشرفته قادر خواهند بود در جستجوی اهداف حیاتی، مناطق وسیعی را به‌سرعت طی کنند. از آنجایی که ممکن است این اهداف بیشتر غیرنظامی باشند تا نظامی، تقسیم‌بندی سنتی منطقه‌ی خط مقدم عقبه به منطقه‌ی هدف غیر هدف تغییر می‌یابد. این امر می‌تواند سازمان و ساختار نیروهای مسلح را به‌کلی متحول سازد. (گروه مطالعاتی ۶ سیاست دفاعی، ۱۳۹۴: ۷۹)

واحدهای نظامی موردبحث می‌تواند کارکردهای شناسایی و ضربه به اهداف را در هم ادغام کنند. تسلیحات هوشمند و قابل‌کنترل از راه دور، که از طریق هوش مصنوعی قابل‌برنامه‌ریزی هستند نقش مهمی در میدان نبرد آینده بازی می‌کنند. بدین ترتیب، پنهان شدن از دید و تیر این تسلیحات و گمراه کردن آن‌ها از جمله توانایی‌های دفاعی مهم آینده محسوب می‌شود. به‌علاوه باید گفت از آنجایی که زیرساخت سیاسی و جامعه غیرنظامی دشمن به اهداف میدان نبرد تبدیل می‌شوند، متمایز کردن سطوح راهبردی و تاکتیکی از یکدیگر مشکل است. در این فضای پیچیده و پر ابهام، فرماندهان باید از مهارت کافی برای به‌کارگیری توأمان هنر جنگ و فناوری برخوردار باشند. ادغام این دو با یکدیگر اگر نگوییم دو تفکر نظامی متضاد، اما حداقل متفاوت را می‌طلبد. چالش‌های اصلی فرماندهان در نسل چهارم جنگ عبارت‌اند از: (شمیلیه، ۱۳۸۲: ۳۲)

انتخاب دقیق اهداف (به‌ویژه این‌که این اهداف ممکن است فراتر از اهداف نظامی عینی، ماهیتی سیاسی یا فرهنگی داشته باشند)؛ توانایی تمرکز سریع و ناگهانی نیروها از حالت پراکندگی، انتخاب واحدهایی که

بتوانند با کم‌ترین رد پا و با استفاده از غافلگیری، محیط متغیر عملیات را مدیریت کنند؛ و پردازش به‌موقع اطلاعات و اجتناب از عارضه‌ی اضافه‌وزن اطلاعاتی که گاه می‌تواند مقاصد عملیاتی و راهبردی را مخدوش سازد. البته نباید از نظر دور بداریم که وابستگی نسل چهارم فناوری محور (کشورهای غربی و به‌ویژه آمریکا) به شبکه‌های اطلاعاتی و رایانه‌ای از منظر آسیب‌شناسی نیز قابل‌تأمل است و چه‌بسا حمله‌ی ویروس‌های رایانه‌ای باعث اختلال سیستم‌های نظامی و غیرنظامی متعددی شود. علاوه بر موارد بالا، جنگجویان نسل چهارم ماهرانه از رسانه‌ها برای تحت تأثیر قرار دادن افکار عمومی داخلی و جهانی بهره خواهند برد تا جایی که گاه اجرای دقیق عملیات روانی ضرورت استفاده از نیروهای نظامی را منتفی می‌سازد. (گروه مطالعاتی ۶ سیاست دفاعی، ۱۳۹۴: ۶۴)

شیوه‌های مدرنیته جنگ‌ها

وقایع ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۱ میلادی باعث پایان دوران بروز جنگ‌های معمول و استفاده مطلق از این شیوه‌ی جنگ شد و نظریه‌پردازان نظامی را مجبور به تغییر دیدگاه‌هایشان کرد. دوران جدید سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظامی را متوجه شیوه‌ی جنگی ویژه‌ای کرد و موجب نگرانی کارشناسان نظامی شد.

در گزارش منتشرشده از اجلاس امنیتی مونیخ در سال ۲۰۱۵، ملزومات یک جنگ هیبریدی هشت مورد ذکر شده است: دیپلماسی، جنگ اطلاعاتی و تبلیغاتی، حمایت از نابسامانی‌ها و شورش‌های محلی، نیروهای نامنظم و چریکی، نیروهای ویژه، نیروهای کلاسیک نظامی، جنگ اقتصادی و حملات سایبری. به نظر می‌رسد نیروهای جبهه مقاومت و جریان‌های آزادی‌بخش و اسلامی باید به سمت‌وسوی چنین مدلی از جنگ حرکت کنند، چراکه درک پیچیدگی‌های آن توسط نیروهای کلاسیک دشمن سخت است. درواقع اصلی‌ترین ویژگی این مدل از جنگ‌ها، ابهام و غافلگیری ناشی از ابهام است. در این مطلب، جنبه‌های مختلفی از این مدل جنگ‌ها را بررسی کرده‌ایم. (حاتمی، ۱۳۹۹: ۱۲۱)

جنگ هیبریدی چیست؟

ابهام، پیچیدگی و چندبعدی بودن؛ این‌ها مهم‌ترین ویژگی‌های مدرن‌ترین شیوه جنگی است. جنگی که در دنیا به آن جنگ هیبریدی^۱ و در ایران به آن جنگ ترکیبی می‌گویند. نقطه عطف تغییر جنگ‌های کلاسیک جنگ‌های هیبریدی، جنگ ۳۳ روزه رژیم صهیونیستی و حزب‌الله لبنان در سال ۲۰۰۶ بود. جایی که سید حسن نصرالله اعلام کرد: «مقاومت دیگر قواعد جنگ را رعایت نخواهد کرد و ما این حق را داریم تا در

هر زمان، هر مکان و به هر شیوه‌ای، با دشمن روبرو شویم.» عدم رعایت قواعد جنگ باعث شد الگوی جدیدی در میدان جنگ به نمایش گذاشته شود.

شش ویژگی نبرد ترکیبی (هیبریدی) بر اساس یافته‌های پژوهشگران به شرح زیر تعریف شده‌اند:

- (۱) ترکیب، قابلیت‌ها و تأثیرات یک نیروی هیبریدی، در محیط پیرامون آن، بی‌همتا هستند.
- (۲) هر نیروی هیبریدی یک ایدئولوژی منحصربه‌فرد دارد که منجر به ایجاد نوعی روایت درونی برای سازمان می‌شود.
- (۳) یک نیروی هیبریدی همواره متوجه تهدیدی نسبت به بقای خودش است.
- (۴) در جنگ هیبریدی نوعی برتری قابلیت‌ی میان طرفین جنگ وجود دارد.
- (۵) یک نیروی هیبریدی هم اجزاء متداول و هم اجزاء غیرمتداول را شامل می‌شود.
- (۶) نیروهای هیبریدی به دنبال استفاده از عملیات دفاعی هستند.

شکل‌گیری دکترین صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران:

جنگ در مسیر تکامل و تکوین خود همواره با دو نگاه عینی و ذهنی روبرو بوده که نگاه عینی آن به دنبال اعمال قدرت در حوزه فیزیک و اشغال مواضع و شهرها و ... و نگاه ذهنی که بیشتر به دنبال کسب پیروزی از طریق تسلط بر اذهان بوده است. هر دو این رویکردها دارای سابقه‌ای طولانی و تقریباً یکسانی می‌باشند... (کریمی، ۱۳۹۱: ۷۶)

پیشرفت‌های علمی حاصل از عصر روشنگری و ورود کشورهای غربی به عصر صنعت از سویی و نیز مرزبندی‌های اروپا و تولد کشورها و انسجام عوامل حکومت، بازرگانی و تجارت از سوی دیگر، نیاز به ارتش‌ها را به‌عنوان ضامن حفظ امنیت و ثبات در مقابل تهدیدات خارجی و داخلی هر چه بیشتر نمود که این مهم موجب تغییر ساختارهای نظامی از شکل موقتی که فقط در زمان جنگ سازمان‌دهی می‌شدند، به شکلی ثابت درآورد. قرن نوزدهم آغاز و پایه ارتش‌های مدرن امروزی بر اساس دو عنصر اصلی سازمان‌های نظامی یعنی صف و ستاد می‌باشد که اولین بار توسط ناپلئون بناپارت ایجاد شد و به دنبال آن دیگر کشورهای اروپایی بر اساس وسعت و درک خود اقدام به الگوبرداری از آن نمودند.

قرن نوزدهم آغاز نظریه‌پردازی‌های مختلف در حوزه شناخت عوامل حاکم بر صحنه نبرد، شیوه‌ها و تاکتیک‌های درگیری در جنگ نیز می‌باشد. (گروه مطالعاتی چهارم مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل،

۱۳۹۴: ۹۸)

بزرگ و پیچیده شدن ساختارها و سازمان‌های نظامی و نگاه منظم و خطی مکانیکی حاصل از نظم سیستم‌ها موجب شکل‌گیری و توزیع وظایف سازمانی بر اساس خروجی ساختارها گردید که تحقق آن مستلزم تنظیم آیین‌نامه‌ها و شرح وظایف دقیق نیروی انسانی در قالب‌های تعیین‌شده می‌باشد. محوریت

سیستم و پایداری و تقارن در صورت‌بندی‌های اجزا این‌گونه سازمان‌ها کاملاً مشهود بوده (شاه‌محمدی، ۱۳۹۳: ۹۴) و امروزه به آن مدل فرماندهی جز نگر^۱ اطلاق می‌شود، در این هنگام نگاه کلی در قالب تقارن و نظم سیستمی جنگیدن در دو صورت منظم^۲ که ارتش‌ها در مواجهه با ارتشی از کشور دیگر و نامنظم که طی آن ارتش یک کشور یا عناصری ویژه^۳ از آن با یک ارتش منظم یا گروه شبه‌نظامی در داخل و یا خارج از کشور خودی، در جهت تحقق هدف سیاسی - نظامی و حتی غیرنظامی (تروریستی) شکل می‌گیرد. (Wang & Chen, 2019: 84)

زمانی که همین ساختارهای نظامی به‌صورت جدی درگیر صحنه‌های نبرد شهری شدند و یا در دیگر عوارض جغرافیایی طبیعی مانند مناطق جنگلی و کوهستانی که طی آن فناوری‌های پیچیده مخابراتی و تسلیحات مدرن قابلیت‌های خود را در میان خیابان‌ها و ساختمان‌ها از دست می‌دهند، به دلیل بالا بودن ضرب‌آهنگ عملیات - با قبول عدم کارایی سیستم‌های مذکور و ناکارآمدی آیین‌نامه‌ها و سناریوهای دقیق که در نبردهای کلاسیک پاسخگوی مناسبی برای اجرای عملیات بوده در اثر مواجهه نزدیک با دشمن، رویکرد خود را در اجرای رده‌های مجری عملیات، به‌صورت آزادی عمل بیشتر تغییر دادند، یعنی ضمن حفظ ساختارها و صورت‌بندی‌های نظامی به جهت جلوگیری از هرج‌ومرج در هنگام نبرد فقط نحوه تصمیم‌گیری رده‌ها را با توجه به بیانیه مأموریت^۴ و نیت فرمانده^۵ برای آزادی عمل بیشتر و بالا بردن دینامیسم یگان‌ها به خود ایشان وا می‌نهند. آزادی عمل فرماندهان صحنه در مدل‌های غربی محصول قبول خلاقیت فرماندهان صحنه و اعتماد متقابل بین رده‌های مختلف می‌باشد که در مدل‌های غربی از عوامل مدیریت دانش، پشتیبانی به‌موقع و در زمان اطلاعات و آمادی، آتش‌ها و نیروهای احتیاط و... حاصل می‌شود، محل افتراق بین مدل بومی و غربی در اساسی‌ترین بخش یعنی مبانی ارزشی کارکنان و جهان‌بینی حاکم بر آن است که تا چه اندازه حاضرند برای هدف خود جنگ را ادامه دهند. (حاتمی، ۱۳۹۹: ۱۲۷) پایه جهان‌بینی مادی که اساس تفکر و معرفت مدل غربی را شکل می‌دهد اساس اعتماد را بر روابط مکانیکی و سیستمی گذارده و برای کارکنان نیل به هدف نظامی را مقصود اصلی از نبرد می‌داند حال آنکه در مدل بومی با بهره‌گیری از اصول ارزشی و نهادینه کردن آن اعتماد متقابل سوا از برطرف نمودن نیازهای اطلاعات و عملیاتی بر نظام ارزشی مکتب اسلام همچون عزت و کمال استوار بوده و

-
- 1- Detailed command
  - 2 - Regular
  - 3-Special Force
  - 4- Mission Statement
  - 5- Commander Intent

هدف نظامی را در دل آرمان و اهداف غایی مکتب تعریف نموده به استناد آیات نورانی قرآن کریم و منویات مقام عظمای فرماندهی کل قوا (مدظله‌العالی) نیرویی شگفت‌انگیز در ایشان ایجاد می‌نماید که قابلیت اندازه‌گیری برای قدرت حاصل از آن وجود ندارد.

پیشرفت شگرف و افزایش روزافزون سامانه‌ها، تجهیزات و تسلیحات ابرقدرت‌ها موجب ایجاد عدم تقارن مثبت و منفی در کشورهای مقابل گردیده است. عدم تقارن منفی حاصل از فاصله زیاد بین عده و فناوری عاملی دوسویه بوده به نحوی که چنانچه جنگیدن تنها گزینه پیش‌رو باشد با وجود توانایی یک‌طرف موجب عملکردی نامتقارن در طرف ضعیف‌تر در کلیه ابعاد جنگ می‌شود، (گروه مطالعاتی چهارم مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل، ۱۳۹۴: ۹۸) البته برای آن اشکال مختلفی متصور است که قدیمی‌ترین شکل آن همان جنگ‌های پارتیزانی و چریکی است که غربی‌ها تحت عنوان جنگ‌های نامنظم طبقه‌بندی می‌نمایند، برای نمونه از این شیوه جنگ‌ها می‌توان به جنگ‌های پارتیزانی یوگسلاوها و دیگر نیروهای مقاومت در مقابل آلمان نازی، جنگ ویتنام در مقابل ابتدا ارتش فرانسه و سپس ارتش آمریکا و رزمندگان افغان در مقابل ارتش سرخ اتحاد جماهیر شوروی اشاره نمود.

شکل نوین جنگ‌های نامنظم بعد از حادثه یازده سپتامبر از سوی کارشناسان نظامی غربی با ادبیات جدیدی تحت عنوان جنگ نامتقارن نام‌گذاری گردید، چراکه از نظر کارشناسان مذکور جنگ نامتقارن با توجه به مؤلفه‌های آن دیگر قابل طبقه‌بندی در جنگ‌های نامنظم نیست زیرا شکل، عمل، هدف، تاکتیک، سازمان‌دهی و ... کاملاً متفاوت با صورت‌بندی‌های مربوط به شیوه جنگ‌های نامنظم می‌باشد. لازم به ذکر است آنچه تحت ادبیات جنگ نامتقارن بررسی می‌شود، عموماً مربوط به بازیگران غیردولتی بوده است.

(Wang & Chen, 2019: 99)

کشورهایی همچون ایران که خود را در معرض درگیری با نیروهای عظیم نظامی می‌بینند، ضمن حفظ ساختار نظامی خود مبادرت به برنامه‌ریزی‌های غیرمتداول و به اصطلاح ناهمگون نبرد با همان ساختارهای قبلی نموده‌اند که در ادبیات نظامی کشورمان به آن جنگ‌های ناهمتراز اطلاق می‌شود.

ابعاد عملیات نظامی در صحنه عملیات

برای روشن شدن ابعاد عملیات نظامی در صحنه بایستی به این نکته اشاره نمود که محققین جهت اتقان بیشتر در این مورد از عناصر اصلی دستورات عملیاتی مندرج در آیین‌نامه اصول و روش ستاد^۱ که هم‌اکنون در غالب ارتش‌های غربی عضو سازمان پیمان آتلانتیک شمالی "ناتو" عضو هستند و هم‌اکنون نیز مبنای تصمیم‌سازی در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، بهره‌جسته است. در مدرک مذکور عملیات نظامی با توجه به تعیین هدف، مأموریت، اجرا (مانور و سازمان رزم)، فرماندهی و کنترل

و آماد و پشتیبانی (نیروی انسانی، مواد لازم، امکانات، آتش‌ها و ...) که بر اساس اندازه یگان‌ها به مأموریت‌های جزء تقسیم‌بندی می‌شوند و با در نظر گرفتن عوامل زمان و مکان شکل می‌گیرد یعنی عملیات در زمان و مکان محقق می‌شود. با ذکر این موضوع چنین به نظر می‌رسد که در رویکرد ساختارگرای جاری تعیین هدف متناسب با ابعاد یگان‌ها، مأموریت برنامه‌ریزی، طرح مانور مشخص، فرماندهی و کنترل و پشتیبانی کاملاً در فرماندهی متمرکز می‌باشد درحالی‌که در رویکرد جدید پیشنهادی، هدف کلی تعیین و برنامه‌ریزی مأموریت در سطح کلان می‌باشد ولی در اجرای مانور، فرماندهی، کنترل و پشتیبانی از رسمیت کمتری برخوردار است. (ثابتی، ۱۳۹۳)

مؤلفه‌های اساسی سازمان‌های نظامی

سازمان‌های نظامی را می‌توان پیشگام در تئوری‌ها و ساختارهای سازمانی به حساب آورد که مبنای اصلی شکل‌گیری آن‌ها بر اساس رسالت یا مأموریت، سبک و شیوه مدیریت که در ارتش‌ها به آن سبک فرماندهی اطلاق می‌شود، فرآیندها و نظامات حاکم، هندسه (شکل) سازمان و نحوه ارتباطات بین رده‌ها تعیین می‌شود. بر همین اساس سازمان‌های نظامی کلاسیک از مأموریت عینی، مبنای فرماندهی آیین‌نامه‌ها و مقررات و رسمیت و تمرکز بالا برخوردار بوده، نظامات و فرآیندهای سازمانی به شکل بوروکراتیک بوده، هندسه سازمان سلسله‌مراتبی و نحوه ارتباطات بین رده‌ها به صورت صریح، خطی و هدایت از بالا به پایین می‌باشد درحالی‌که در ساختارهای سازمانی پیشنهادی ضمن اینکه رسالت و مأموریت سازمان عینی است لیکن در بحث مبنای فرماندهی از رسمیت آن کاسته شده و مبانی انضباطی تحمیلی نبوده و نظامات حاکم به صورت سردستی - تخت و به اصطلاح ادھوکراتیک یا سردستی می‌باشد، هندسه سازمان ارگانیک پایدار و نحوه ارتباط بین رده‌ها به صورت ضمنی و تلویحی، عمودی و افقی و غیرخطی مبتنی بر تعامل فرماندهان جزء و واگذار شده به ایشان می‌باشد. (گروه مطالعاتی چهارم مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل، ۱۳۹۴: ۱۰۲)

فرآیند تصمیم‌گیری و اقدام در صحنه عملیات

یکی از پیچیده‌ترین بخش‌های عملیات، نحوه و فرآیند شکل‌گیری تصمیم‌گیری و اقدام در صحنه عملیات می‌باشد که در هر سه رویکرد ذکر شده الگوی این فرآیند از چرخه فرماندهی و کنترل جان بوید که به او دا^۱ شهرت دارد می‌باشد.

این چرخه در رویکردهای نظامی رایج با محوریت سیستم‌ها و بر اساس آیین‌نامه‌ها و شرح وظایف از مشاهده توسط انواع سامانه‌ها و گاهی انسان آغاز و سپس بر مبنای دستورالعمل‌ها جهت‌گیری نسبت به

موضوع مورد مشاهده انجام و بر اساس آن تصمیم‌گیری و اقدام طبق روش‌های جاری از پیش تعیین شده انجام می‌شود، این مراحل کاملاً به صورت خطی انجام گرفته و چنانچه طرف مقابل بتواند به صورت نرم و یا سخت این مسیر را مورد حمله قرار دهد حلقه مذکور متلاشی و لذا اقدامی از سوی نیروهای دیگر انجام نمی‌پذیرد. در حالی که در رویکرد پیشنهادی این حلقه ضمن اینکه همان مراحل را حفظ نموده با انجام ارزیابی و برآورد گذر از مرحله‌ای به مرحله بعدی صورت می‌پذیرد که لزوماً نیز اجباری به گذر به مرحله بعدی در آن نمی‌باشد، در این شکل از تصمیم‌گیری ترکیب بین قدرت ذهنی فرماندهان، سامانه‌ها و آیین‌نامه‌ها تمرکز بیشتر به طرف ذهنیات بوده و لذا ضرب‌آهنگ^۱ چرخه قابل محاسبه و یکنواخت نبوده و به اصطلاح در زمان^۲ و غیرخطی (زمان کیفی) می‌باشد. (گروه مطالعاتی ۶ سیاست دفاعی، ۱۳۹۴: ۶۴)

روش‌شناسی

محققین با استفاده با رویکرد کیفی با استفاده از روش توصیفی، تحلیلی به اجرای تحقیق حاضر پرداخته‌اند. نوع تحقیق کاربردی می‌باشد. با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق، جامعه آماری از بین فرماندهان نیروهای مسلح می‌باشد که در حوزه‌های اطلاعاتی و امنیتی و سطوح راهبردی دارای تجربه و تخصص بوده و مسئولیت این امور را در ستادهای نیرو به بالا عهده‌دار بوده، با ویژگی‌های ذیل انتخاب شده‌اند:

دارای سابقه خدمت در مشاغل راهبردی سازمان‌های نیروهای مسلح با جایگاه سرلشکری به بالا باشند، در زمان هشت دفاع مقدس حداقل فرمانده تیبی کرده باشند. در زمینه عنوان مورد بررسی در این مقاله، دارای آثار علمی و پژوهشی بوده، دارای مدرک دکتری یا دانشجوی دکتری (در رشته‌های مدیریت راهبردی نظامی، علوم دفاعی راهبردی و مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل، دوره مشترک و مرکب دافوس و یا دور داخلی جنگ دانشگاه امام حسین (ع) را طی نموده) باشند، نهایتاً اینکه نفرات با ترکیبی از سازمان‌های مختلف نیروهای مسلح انتخاب شدند.

لذا با توجه به این ویژگی‌ها، جامعه آماری به صورت هدفمند انتخاب گردید. روش تجزیه و تحلیل بکار رفته در این تحقیق استفاده از تکنیک دلفی^۳ بوده است؛ زیرا در این تحقیق اولاً ارزیابی عینی ویژگی-های نسل چهارم جنگ‌ها ممکن نبود، ثانیاً داده‌های کافی برای چگونگی وقوع نسل چهارم جنگ‌ها در دست نیست بنابراین به صورت ساختاریافته می‌بایست از خبرگان و صاحب نظراتی استفاده می‌شد که

1- Operation tempo

2- Real Time

3 - Technique Delphi

متناسب با ویژگی‌های جامعه آماری بتوانند، تصمیم‌گیری و تحلیل در شرایط ابهام را با حداقل خطای ممکن انجام دهند. در نهایت به منظور قابل قبول بودن داده‌های حاصل از این تکنیک (باورپذیری، میزان اثرگذاری، قابلیت تعمیم داشتند با واقعیت میانی و اصالت یافته‌ها) پرسشنامه کیفی استاندارد بر مبنای چارچوب چارمز^۱ از نتایج تحقیق تهیه و تنظیم گردید و با اضافه نمودن طیف ۵ گزینه‌ای توسط محققین به آن، بین ۱۲ نفر از برگزیدگان جامعه آماری توضیح گردید.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق:

همان‌طور که در بالا اشاره شد از تکنیک دلفی بهره گرفته شده و در این پژوهش، این تکنیک در چهار مرحله انجام شد.

- ۱- در مرحله اول تعداد ۲۰ پرسشنامه باز بین جامعه آماری هدفمند توزیع شد. در این پرسشنامه مهم-ترین عوامل اثرگذار نسل چهارم جنگ که باید در صحنه جنگ ج.ا.ایران مدنظر قرار گیرد سؤال شد.
- ۲- در مرحله دوم از این ۲۰ نفر دعوتی به عمل آمده تا جواب پرسشنامه‌های به بحث گذاشته شود، پاسخ‌ها و نقد و انتقاد احتمالی مطرح نهایتاً عوامل تأیید شد.
- از تعداد ۲۰ نفر، ۱۲ نفر در پنل خبرگی (با توجه به ویژگی‌های جامعه آماری تمامی این افراد در سطوح راهبردی نیروهای مسلح (به جز دو نفر) شاغل هستند) شرکت نموده، بنابراین پاسخ پرسشنامه‌ها مطرح و به صورت تز، آنتی تز و سنتز مورد نقد و انتقاد و نهایتاً تأیید گردیدند.
- مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر نسل چهارم جنگ‌ها حاصل از این پنل خبرگی عبارت شده از:

- ۱) محیط جنگ‌ها نسل چهارم
- ۲) دکترین حاکم بر صحنه‌های جنگ نسل چهارم
- ۳) عوامل فیزیکی و غیر فیزیکی توان رزم
- ۴) روش جنگیدن در نسل چهارم جنگ‌ها (ترکیبی از متعارف و نامتعارف)
- ۵) عوامل برون‌سازمانی نظامی (محیط برون‌سازمانی به محیط ملی و فراملی تقسیم شد)
- ۶) فناوری‌ها

- ۳- در مرحله سوم، مجدداً از جامعه آماری ۲۰ نفری دعوت به عمل آمد تا ویژگی‌های عوامل اثرگذار بر نسل چهارم جنگ‌ها که باید در صحنه جنگ مدنظر قرار گیرد احصاء شوند. در این دعوت تعداد ۱۱

۱ - چارمز در سال ۲۰۰۶ برای اعتبار سنجی یافته‌های کیفی از این پرسشنامه استفاده نموده است. پرسشنامه‌ای که دارای سؤالات استاندارد بود و روایی و پایایی آن نیز توسط وی به تأیید رسیده است.

نفر در این پنل خبرگی شرکت که همانند بند دوم این نشست خبرگی^۱ اجرا گردید. حاصل این پنل خبرگی عبارت شد.

۱) ویژگی‌های عامل محیط جنگ‌های نسل چهارم مؤثر بر صحنه‌ی جنگ‌ها عبارت شد از؛ شامل آشوبناکی و بی‌نظمی در محیط جنگ، تأکید بر اقتضایی بودن، عدم قطعیت، عدم یکنواختی جنگ‌ها، غیرخطی بودن، شکل نوین و سیال جنگ‌ها، ابهام در صحنه جنگ‌های نامتقارن، جنگیدن به‌مثابه هنر، ساختارهای نامتقارن، غیرقابل پیش‌بینی بودن تهدیدات و درگیری‌ها همراه با غافلگیری در طرح‌ریزی، مکان و زمان جنگ‌ها، شبکه محور، کارایی قوی رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی

۲) ویژگی‌های عامل دکتترین حاکم بر صحنه‌های جنگ نسل چهارم: تصمیم‌گیری تمرکزی، اجرا دستورات همراه با خلاقیت و نوآوری فردی و گروهی، کنترل کم سازمانی، رسمیت کمتر، ضمنی بودن دستورات، ارگانیک و اقتضایی بودن سازمان، تمرکززدایی، نابودی اهداف حیاتی، تأثیر محور، انعطاف‌پذیری زیاد، تاکتیک‌های ایده محور، آزادی عمل صحنه عملیات، پرهیز از جنگ شهری، تعیین تکلیف سریع سرنوشت جنگ

۳) ویژگی‌های عامل فیزیکی و غیر فیزیکی توان رزم: حجم و قدرت فوق‌العاده آتش، دقت و دقیق بودن فوق‌العاده تسلیحات، قدرت تخریب بالای تسلیحات، چابکی و سرعت عمل نیروهای درگیر، جابجای سریع نیروها و تجهیزات، استفاده کمتر از انسان و به‌کارگیری ماشین و فناوری در صحنه عملیات، تسلط و اشراف اطلاعات، هوشمندی سیستم و سامانه‌های نظامی، استفاده از بیوتکنولوژی در جنگ، استفاده ترکیبی از سلاح‌های متعارف و نامتعارف، نیت فرمانده (تدابیر فرماندهی)، اجرای عملیات پیش‌دستانه، رهبری و فرماندهی قوی، فرماندهی و کنترل منسجم - سیستماتیک و قوی، انطباق‌پذیری رهبری با شرایط متغیر (تغییرات محیطی)، چابکی ذهنی، ایجاد اراده‌های مشترک در عملیات (ائتلاف‌سازی یا حمایت گسترده)، ضرب‌آهنگ‌های بالای تصمیم‌گیر و اجرای عملیات (زمان کیفی)، به‌کارگیری اقلیم در جنگ، استفاده دقیق از زمین، استفاده وسیع از علوم شناختی جهت کاهش روحیه و اراده حریف، ارتباطات هوشمند، فرهنگ سازمانی، منابع انسانی، شیوه مدیریت و رهبری، ساختار، آماد و پشتیبانی و لجستیک قوی و هوشمند، نظامات و فرآیندهای تصمیم‌گیری، آموزش پیشرفته و کاربردی، تجهیزات انفرادی رزمندگان سبک و کارا

۱ - در این نشست مجموع عوامل اثرگذار و ویژگی آن‌ها اثرگذار بر نسل چهارم جنگ‌ها که باید در صحنه جنگ مدنظر قرار گیرد، قضیه نام‌گذاری شد.

۴) ویژگی‌های روش جنگیدن در نسل چهارم جنگ‌ها مؤثر بر صحنه جنگ: روش جنگیدن با ترکیبی از کلاسیک و نامتقارن، هیبریدی بودن جنگ‌ها، ۶ بعدی بودن جنگ‌ها (زمین، هوا، دریا، فضا، سایبر و جنگ‌های شناختی) انهدام سریع زیرساخت‌ها، به‌کارگیری رزمنده‌های ستون پنجم (سازمان‌دهی سریع مخالفین حکومت‌ها)، استفاده از سلاح‌های غیرمتعارف و کشتار جمعی، اجرای عملیات مشترک و مرکب چند کشور علیه یک کشور، درونی کردن جنگ‌ها در داخل کشور حریف، دور ایستادن جنگ در مراحل اولیه، جنگیدن بدون قاعده، دینامیسم بالای عملیات در صحنه‌های نبرد، انجام عملیات فریب با کاربرد جنگ شناختی

۵) ویژگی‌های عامل برون‌سازمانی نظامی (محیط برون‌سازمانی به محیط ملی و فراملی تقسیم شد)
الف) ویژگی‌های محیط ملی: وضعیت اقتصادی مردم (میزان اقشار متوسط در جامعه)، میزان منابع ارزی کشور، میزان سرمایه‌گذاری خارجی در کشور، میزان وابستگی کشورهای پیرامونی به مزیت ژئوپلیتیک کشور، میزان رضایت مردم از دولت، محیط اجتماعی فرهنگی کشور، میزان احساس هویت در کشور، میزان وابستگی مردم حاشیه و نوار مرزی کشور به حکومت مرکزی
ب) ویژگی‌های عامل فراملی: نفوذ راهبردی کشور در منطقه و فرا منطقه، میزان اثرگذاری کشور بر سازمان‌های بین‌المللی، میزان اثرگذاری بر کشورهای و گروه‌های همسو و حمایت آنان از تفکرات دفاعی مسئولین حاکمیتی کشور

۶) ویژگی‌های فناوری در نسل چهارم جنگ‌ها مؤثر بر صحنه جنگ‌ها: هوشمند بودن سلاح‌ها (کاربرد وسیع هوش مصنوعی در سلاح، تسلیحات و تجهیزات)، کاربرد ربات‌های رزمنده در میدان‌های رزم، کاربردی وسیع هواپیماهای بدون سرنشین و ریز پرنده‌ها در صحنه جنگ، کاربرد سلاح‌ها بیوتکنولوژی در جنگ‌ها، استفاده از فناوری برای جنگ‌های شناختی، کاربرد وسیع سلاح‌های کنترل از راه دور،
۴- مرحله چهارم: همان‌طور که در روش‌شناسی مطرح شد، نتایج برگرفته‌شده از تکنیک دلفی برای اعتبار سنجی آن در مبحث باورپذیری، میزان اثرگذاری، قابلیت تعمیم با واقعیت میدانی و اصالت یافته‌ها، پرسشنامه استاندارد به شرح ذیل تنظیم و بین جامعه آماری ۱۲ نفر توزیع گردید.

جدول ۱: تأیید قضایای احصایی در روش تکنیک دلفی^۱

قضایا	سؤالات	بلی	خیر	در صورت تأیید میزان باورپذیری				
				خ. زیاد	زیاد	متوسط	کم	خ. کم
باورپذیری	قضایای احصایی کفایت ادعای تحقیق را دارند؟							
	ارتباط منطقی بین عوامل مؤثر بر نسل چهارم جنگ‌ها و ویژگی‌های احصایی وجود دارد؟							
	قضایای احصایی با تجربیات میدانی تصدیق دارد؟							
	آیا تحقیق شواهد کافی برای ادعا فراهم کرده تا به خواننده یا کاربر اجازه دهد که ارزیابی را بپذیرند							
اثرگذاری بر صحنه جنگ	سؤالات	بلی	خیر	خ. زیاد	زیاد	متوسط	کم	خ. کم
	قضایای احصایی مورد کاربرد برای ن.م کشور را دارد؟							
	نتایج می‌تواند به مطالعات بیشتر در این حوزه کمک کند؟							
	پیوند مفهومی بین قضایای احصایی و راهبردهای نظامی وجود دارد؟							
قابلیت تعمیم با واقعیت میدانی	سؤالات	بلی	خیر	خ. زیاد	زیاد	متوسط	کم	خ. کم
	عمده شرایط مؤثر بر پدیده مورد مطالعه در نظر گرفته شده است							
	یا قضایای احصایی طوری تولید شده که تغییرت شرایط متفاوت را در برگیرد؟							
	قابلیت انطباق با محیط واقعی نسل چهارم جنگ را دارد؟							

۱ - گرچه این پرسشنامه استاندارد می‌باشد اما متناسب با عنوان مقاله و داده‌های احصایی، گویه‌های پرسشنامه تطبیق گردید.

ردیف	سؤالات	بلی	خیر	در صورت تائید میزان اصالت			
				خ. زیاد	زیاد	متوسط	کم
	مطالب ارائه شده جدید بوده و بینش جدیدی ارائه می دهند؟						
	آیا نتیجه ارائه شده می تواند تفکرات کنونی را به چالش بکشد؟						
	آیا تحلیل (تکنیک دلفی) ارائه شده مناسب است						

نتایج پرسشنامه به شرح ذیل احصاء گردید.

جدول ۲: پاسخ سؤالات اعتبار سنجی داده های دلفی

ردیف	سؤالات باورپذیری	فراوانی پاسخ های مثبت	میانگین	مقدار نخی ۲ مشاهده شده	سطح معناداری
۱	قضایای احصایی کفایت ادعای تحقیق را دارند؟	۱۲	۴,۷۶	۳۱,۳۸۰	۰,۰۰۰
۲	ارتباط منطقی بین عوامل مؤثر بر نسل چهارم جنگ ها و ویژگی های احصایی وجود دارد؟	۱۱	۴,۲	۹,۰۰۰	۰,۰۰۲
۳	قضایای احصایی با تجربیات میدانی تصدیق دارد؟	۱۲	۴,۵۲	۲۶,۰۰۰	۰,۰۰۰
۴	آیا تحقیق شواهد کافی برای ادعا فراهم کرده تا به خواننده یا کاربر اجازه دهد که ارزیابی را بپذیرند	۱۱	۴,۴۱	۱۱,۸۴۰	۰,۰۰۱
سؤالات اثرگذاری بر صحنه جنگ					
۱	قضایای احصایی مورد کاربرد برای ن.م کشور را دارد؟	۱۲	۴,۷۶	۲۹,۰۰	۰,۰۰۰
۲	نتایج می تواند به مطالعات بیشتر در این حوزه کمک کند؟	۱۲	۴,۷۹	۵۵,۵۸۰	۰,۰۰۰
۳	پیوند مفهومی بین قضایای احصایی و راهبردهای نظامی وجود دارد؟	۱۱	۴,۱۴	۲۳,۴۰۰	۰,۰۰۱
سؤالات قابلیت تعمیم با واقعیت میدانی					
۱	عمده شرایط مؤثر بر پدیده مورد مطالعه در نظر گرفته شده است	۱۱	۴,۰۳	۶,۹۸۱	۰,۰۰۳
۲	یا قضایای احصایی طوری تولید شده که تغییرت شرایط متفاوت را در برگیرد؟	۱۲	۴,۵۲	۲۷,۰۳	۰,۰۰۰
۳	قابلیت انطباق با محیط واقعی نسل چهارم جنگ را دارد؟	۱۲	۴,۶۲	۲۱,۸۰۰	۰,۰۰۰

سؤالات اصالت				
۰,۰۰۰	۳۱,۲۴۱	۴,۶۲	۱۲	۱ مطالب ارائه شده جدید بوده و بیش جدیدی ارائه می‌دهند؟
۰,۰۰۰	۲۹,۳۷۸	۴,۵۵	۱۲	۲ آیا نتیجه ارائه شده می‌تواند تفکرات کنونی را به چالش بکشد؟
۰,۰۰۰	۳۳,۶۴۰	۴,۸۳	۱۲	۳ آیا تحلیل (تکنیک دلفی) ارائه شده مناسب است

جدول ۲ حاکی از آن است که باورپذیری، اثرگذاری بر صحنه جنگ، قابلیت تعمیم با واقعیت میدانی و اصالت قضایای احصایی (عوامل و ویژگی‌های نسل چهارم جنگ‌ها مؤثر بر راهبردهای نظامی) مورد تأیید قرار گرفته‌اند. ضمناً بند سوم از سؤالات اصالت با فراوانی ۱۲ و میانگین ۴,۸۳؛ کاربرد تکنیک دلفی برای عوامل اثرگذار نسل چهارم جنگ مؤثر بر صحنه جنگ ج.ا.ایران در حد خیلی زیاد تأیید نموده است.

نتیجه‌گیری

نتیجه پاسخ به سؤال اصلی تحقیق:

- عوامل و ویژگی‌های نسل چهارم جنگ‌ها (قضایا) مؤثر بر صحنه جنگ آینده کدام‌اند؟
 قضیه ۱: ویژگی‌های محیط جنگ‌های نسل چهارم مؤثر بر صحنه‌ی جنگ‌ها عبارت‌اند از؛ شامل آشوبناکی و بی‌نظمی در محیط جنگ، تأکید بر اقتضایی، عدم قطعیت، عدم یکنواختی جنگ‌ها، غیرخطی بودن، شکل نوین و سیال جنگ‌ها، ابهام در صحنه جنگ‌های نامتقارن، جنگیدن به‌مثابه هنر، ساختارهای نامتقارن، غیرقابل پیش‌بینی بودن تهدیدات و درگیری‌ها همراه با غافلگیری در طرح‌ریزی، مکان و زمان جنگ‌ها، شبکه محور، کارایی قوی رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی
 قضیه ۲: ویژگی‌های دکتترین حاکم بر نسل چهارم جنگ‌ها: تصمیم‌گیری تمرکزی، اجرا دستورات همراه با خلاقیت و نوآوری فردی و گروهی، کنترل کم سازمانی، رسمیت کمتر، ضمنی بودن دستورات، ارگانیک و اقتضایی بودن سازمان، تمرکززدایی، نابودی اهداف حیاتی، تأثیر محور، انعطاف‌پذیری زیاد، تاکتیک‌های ایده محور، آزادی عمل صحنه عملیات، پرهیز از جنگ شهری، تعیین تکلیف سریع سرنوشت جنگ.

قضیه ۳: - ویژگی‌های عوامل فیزیکی و غیر فیزیکی توان رزم: حجم - قدرت و فوق‌العاده آتش، دقت و دقیق بودن فوق‌العاده تسلیحات، قدرت تخریب بالای تسلیحات، چابکی و سرعت عمل نیروهای درگیر، جابجای سریع نیروها و تجهیزات، استفاده کمتر از انسان و به‌کارگیری ماشین و فناوری در صحنه عملیات، تسلط و اشراف اطلاعات، هوشمندی سیستم و سامانه‌های نظامی، استفاده از بیوتکنولوژی در جنگ، استفاده ترکیبی از سلاح‌های متعارف و نامتعارف، نیت فرمانده (تدابیر فرماندهی)، اجرای عملیات پیش‌دستانه، رهبری و فرماندهی قوی، فرماندهی و کنترل منسجم - سیستماتیک و قوی، انطباق‌پذیری رهبری با شرایط متغیر (تغییرات محیطی)، چابکی ذهنی، ایجاد اراده‌های مشترک در عملیات (ائتلاف‌سازی یا حمایت گسترده)، ضرب‌آهنگ‌های بالای تصمیم‌گیری

و اجرای عملیات (زمان کیفی)، به‌کارگیری اقلیم در جنگ، استفاده دقیق از زمین، استفاده وسیع از علوم شناختی جهت کاهش روحیه و اراده حریف، ارتباطات هوشمند، فرهنگ‌سازمانی، منابع انسانی، شیوه مدیریت و رهبری، ساختار، آماد و پشتیبانی و لجستیک قوی و هوشمند، نظامات و فرآیندهای تصمیم‌گیری، آموزش پیشرفته و کاربردی، تجهیزات انفرادی رزمندگان سبک و کارا

قضیه ۴: ویژگی‌های روش جنگیدن در پنجم جنگ‌ها مؤثر بر صحنه جنگ‌ها: روش جنگیدن با ترکیبی از کلاسیک و نامتقارن، هیبریدی بودن جنگ‌ها، ۶ بعدی بودن جنگ‌ها (زمین، هوا، دریا، فضا، سایبر و جنگ‌های شناختی) انهدام سریع زیرساخت‌ها، به‌کارگیری رزمنده‌های ستون پنجم (سازمان‌دهی سریع مخالفین حکومت‌ها)، استفاده از سلاح‌های غیرمتعارف و کشتار جمعی، اجرای عملیات مشترک و مرکب چند کشور علیه یک کشور، درونی کردن جنگ‌ها در داخل کشور حریف، دور ایستا بودن جنگ در مراحل اولیه، جنگیدن بدون قاعده، دینامیسم بالای عملیات در صحنه‌های نبرد، انجام عملیات فریب با کاربرد جنگ شناختی

قضیه ۵: ویژگی‌های عامل برون‌سازمانی نظامی (محیط برون‌سازمانی به محیط ملی و فراملی تقسیم شد) الف) ویژگی‌های محیط ملی: وضعیت اقتصادی مردم (میزان اقشار متوسط در جامعه)، میزان منابع ارزی کشور، میزان سرمایه‌گذاری خارجی در کشور، میزان وابستگی کشورهای پیرامونی به مزیت ژئوپلیتیک کشور، میزان رضایت مردم از دولت، محیط اجتماعی فرهنگی کشور، میزان احساس هویت در کشور، میزان وابستگی مردم حاشیه و نوار مرزی کشور به حکومت مرکزی،

ب) ویژگی‌های عامل فراملی: نفوذ راهبردی کشور در منطقه و فرا منطقه، میزان اثرگذاری کشور بر سازمان‌های بین‌المللی، میزان اثرگذاری بر کشورهای و گروه‌های همسو و حمایت آنان از تفکرات دفاعی مسئولین حاکمیتی کشور،

قضیه ۶: ویژگی‌های فناوری در نسل چهارم جنگ‌ها مؤثر بر صحنه جنگ‌ها: هوشمند بودن سلاح‌ها (کاربرد وسیع هوش مصنوعی در سلاح، تسلیحات و تجهیزات)، کاربرد ربات‌های رزمنده در میدان‌های رزم، کاربردی وسیع هواپیماهای بدون سرنشین و ریز پرنده‌ها در صحنه جنگ، کاربرد سلاح‌ها بیوتکنولوژی در جنگ‌ها، استفاده از فناوری برای جنگ‌های شناختی، کاربرد وسیع سلاح‌های کنترل از راه دور

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- ثابتی، امیرعلی (۱۳۹۳)، "تأثیر محوری در نسل بعدی جنگ‌ها"، مطالعات راهبردی بسیج شماره ۶۴، پاییز
- حاتمی، امیر (۱۳۹۹)، "ارائه طرح راهبردی تسلیحات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در حوزه هوافضا و دریا مبتنی بر بازدارندگی"، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، دانشکده دفاع ملی
- چارمز، کتی (۱۳۹۵)، "گراندد تئوری"، لیلا جویباری (مترجم)، تهران: انتشارات ساج
- سلامی، حسین (۱۳۸۵)، "صحنه‌ی جنگ و عملیات"، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه (دوره عالی جنگ)
- شاه‌محمدی، محمد (۱۳۹۳)، "دکترین پدافند غیرعامل ج.ا. ایران در برابر تهدیدات ناهمگون"، دانشگاه دفاع ملی، تهران
- شمیلیه، مونیک ژانرو (۱۳۸۲)، "بشریت و حاکمیت‌ها: سیری در حقوق بین‌الملل"، ترجمه دکتر مرتضی کلانتریان، تهران، آگه
- رستمی، محمود (۱۳۸۶)، "فرهنگ واژه‌های نظامی"، تهران، انتشارات ایران سبز
- روشن، فرهادیان و نوراله، علی اصغر (۱۳۸۵)، "فرهنگ اصطلاحات جغرافیایی سیاسی نظامی"، تهران، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)
- فهیمی خامنه، علی (۱۳۹۴)، "تدوین دکترین هوانیروز با تأکید بر جنگ ناهمپراز"، دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، دانشکده دفاع ملی
- کریمی، حمید (۱۳۹۱)، رساله دکتری، "تبیین الگوی بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی ج.ا.ا در مقابل تهدید ناهمپراز"، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران
- گلستانه، رسول (بهار ۱۳۸۶)، "بررسی نظام تأمین سلاح و تجهیزات دفاعی در چند کشور"، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال پنجم، شماره پانزدهم
- گروه مطالعاتی چهارم پدافند غیرعامل (۱۳۹۴)، "ارائه الگوی راهبردی دفاع دانش‌بنیان در مقابله با تهدیدات آینده"، دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، دانشکده دفاع ملی
- گروه مطالعاتی ۶ سیاست دفاعی (۱۳۹۴)، "تدوین راهبرد تحقق قدرت برتر دفاعی منطقه بر اساس سند چشم‌انداز ۱۴۰۴"، دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، دانشکده دفاع ملی
- وحیدی، احمد (۱۳۹۱)، "سخنرانی در همایش دفاع ملی"، قابل دسترسی در سایت خبرگزاری تسنیم

ب- منابع انگلیسی:

- Wang, June. Chen, Li. (2019). Guerrilla warfare, flagship project: The spatial politics of Chinese rock in Shenzhen's post-political making of a musical city, Geoforum, Volume 106, November 2019, Pages 349-357
- Jonathan Mendel (2015). Urban Violence and Militarization, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition), 2015, Pages 953-957

سایت:

- فرمایشات مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا امام خامنه‌ای عزیز (مدظله‌العالی) قابل دسترسی در:
- WWW. Khamenei.ir
- <https://www.tabnak.ir> - سایت تابناک